

Завод за проучавање села
Српско удружење за социологију села и пољопривреде
Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде

XXI МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП
„Власински сусрети 2015“

ДРЖАВА И СЕЛО

Зборник радова

XXI INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
„Vlasina Encounters 2015“

COUNTRY AND VILLAGE

Papers and communications

Београд-Власотинце 2015.

XXI МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП „Власински сусрети 2015“

ДРЖАВА И СЕЛО

Издавачи:

Завод за проучавање села
Српско удружење за социологију села и пољопривреде
Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде

За издаваче:

Проф. др Ђура Стевановић

Уредници:

Проф. др Александар Виденовић
др Милош Аранђеловић

Прелом:

Милорад Вучковић

Штампа:

„Data Сору“
Београд

Тираж:

300 примерака

ISBN 978-86-87067-24-0

Сва ауторска права задржана. Забрањено је свако неовлашћено умножавање,
фотокопирање или редукција делова текста.

САДРЖАЈ

<u>О СКУПУ</u>	7
<u>САОПШТЕЊА</u>	
1. Ђура Стевановић НАЦИОНАЛНИ ПЛАН РАЗВОЈА СЕОСКИХ ПОДРУЧЈА - НЕОПХОДНОСТ ДУГОРОЧНЕ ДРУШТВЕНЕ СТРАТЕГИЈЕ.	11
2. Драгољуб М. Станојевић ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ И ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ КАО ФАКТОР ФОРМУЛИСАЊА И ОСТВАРИВАЊА ПОЛИТИКЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	14
3. Војислав Станковић МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ И ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ.	24
4. Раденко С. Круљ; Звездан Арсић; Немања Матић ОБРАЗОВАЊЕ ПО МЕРИ ПРИВРЕДЕ - ПРЕДУСЛОВ ЗА ПОКРЕТАЊЕ БИЗНИСА И ПОДСТИЦАЊЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА СРБИЈЕ.....	28
5. Нечипоренко Ольга Владимировна ГЛОБАЛНЕ ТРЕНДЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ И НОВЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ ФЕНОМЕНЫ.....	35
6. Бојана Вукотић ПРОСВЕТИТЕЉСКИ ЗНАЧАЈ ПОЉОПРИВРЕДНОГ КАЛЕНДАРА (1883-1946).....	42
7. Веска Кожухарова ПОТРЕБА ЗА АКТУЕЛНИМ УПОРЕДНИМ СОЦИОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА БАЛКАНСКОГ СЕЛА.	55
8. Петар Анђелковић РАЗАРАЊЕ СРПСКОГ СЕЛА И ДРЖАВЕ ОД ДУМАЋИНСКОГ КА СЛУГАРСКОМ НАРОДУ.....	60
9. Александар Виденовић; Милош Аранђеловић РЕВИТАЛИЗАЦИЈА РУРАЛНИХ ПРОСТОРА КАО ДРЖАВНИ ПРИОРИТЕТ.	71

10. Милица Васић; Сретен Јелић	
ОБРАЗОВАЊЕ, ДРУШТВО И ДРЖАВА.....	78
11. Agnes Nemenyi	
MIGRATION FOR WORK, CONSEQUENCES FOR THE FAMILIES WHO REMAIN AT HOME, SPECIAL ATTENTION ON WOMEN AND AGRICULTURE - A COMPARISON BETWEEN ROMANIA AND SERBIA (SCOPES 3, 2014-2016).....	91
12. Владимир Радивојевић; Тања Станишић; Соња Јовановић	
ДРЖАВНА ПОМОЋ И ИНДИКАТОРИ ПОЉОПРИВРЕДНОГ И РУРАЛНОГ РАЗВОЈА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ И СРБИЈИ.	101
13. Петја Илиева	
ТЕШКОЋЕ У ПРИКУПЉАЊУ ПОДАТАКА ЗА СЕЛА У МЕЂУНАРОДНИМ КОМПАРАТИВНИМ СТУДИЈАМА.....	109
14. Бранислав Гулан	
СПАСАВАЊЕ СЕЛА И ПОЉОПРИВРЕДЕ.	116
15. Радица Недељковић	
ПРАВОСЛАВЉЕ ЗА СПАС СРПСКОГ СЕЛА И ДРЖАВЕ У ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИМ ИЗАЗОВИМА.	132
16. Снежана Ђекић; Соња Јовановић	
ТУРИЗАМ КАО ОСНОВА ОДРЖИВОСТИ ПОРОДИЧНИХ ГАЗДИНСТАВА.....	141
17. Милица Илић; Миле Богдановић; Маја Николић	
ЗАКУП ПОЉОПРИВРЕДНОГ ЗЕМЉИШТА У ДРЖАВНОЈ СВОЈИНИ.....	152
18. Јадранка Ђуровић-Годоровић; Марина Ђорђевић	
ЗНАЧАЈ МЕРА МОНЕТАРНЕ И ФИСКАЛНЕ ПОЛИТИКЕ ЗА РАЗВОЈ ПОРОДИЧНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА.....	158
19. Срефанос А. Настис; Евангелос Папанагиоту	
ФОРМЕ СЕЉАЧКОГ САМООРГАНИЗОВАЊА: НАСТАНАК ЗАДРУГА У ГРЧКОЈ И ЊИХОВА УЛОГА У ПОЉОПРИВРЕДНО - ЕКОНОМСКОМ РАЗВОЈУ.....	169
20. Милош Аранђеловић; Александар Виденовић	
ЗАКОНСКИ ОКВИР ИЗГРАДЊЕ ЗАДРУЖНИХ ДОМОВА И ОДНОС ДРЖАВЕ ПРЕМА СЕЛУ У ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОМ КОНТЕКСТУ.	176
21. Селим Шаћировић; Анђелина Марић	
НЕГАТИВНЕ ПРОМЕНЕ У СТАНОВНИШТВУ РУРАЛНОГ ПРОСТОРА ОПШТИНЕ ВЛАСОТИНЦЕ.	181
22. Евагелос Папанагиоту; Панораја Папанагиоту	
УЧЕСТВОВАЊЕ СТАНОВНИКА У ОБНОВИ И РАЗВОЈУ СЕЛА – СЛУЧАЈ ИЗ ГРЧКЕ.	190
23. Небојша Гаџић	
РЕЖИМ И МЕРЕ ЗА ЗАШТИТУ РУРАЛНИХ ГРАДИТЕЉСКИХ ЦЕЛИНА СЕЛА СРЕДСКЕ.....	202

24. Весна Параушић; Драго Цвијановић; Бранко Михаиловић КЛАСТЕРИ КАО ФАКТОР ЈАЧАЊА КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОЂАЧА У РЕГИОНУ ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ.....	210
--	-----

ПРИКАЗ

Жељко Илић ◇ ФОНДОВИ ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ – РЕАЛНА ПОТРЕБА ЗА ПОДСТИЦАЈ И УНАПРЕЂЕЊЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ (Случај Општине Уб).....	221
--	-----

ИЗ ПОСЕТЕ СЕЛУ СВОЂЕ

Дејан Петровић ◇ НАСЕЉЕ СВОЂЕ И ОШ „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“	225
--	-----

ПРОМОЦИЈА КЊИГА

◇ ПРОМОЦИЈА КЊИГА ИЗ РУСИЈЕ.....	228
Проф. др Срђан Шљукић.....	228
Марина Мореханова.....	228
◇ БИТИ СОЦИОЛОГ СЕЛА.....	230
(Споменица проф. др Ђуре Стевановића)	
Проф. др Драгољуб Ђорђевић.....	230
Проф. др Бошко Прокић.....	234
Проф. др Срђан Шљукић.....	236
Проф. др Ђура Стевановић.....	238
◇ СУДБИНА ОДУЗЕТЕ ИМОВИНЕ	
Проф. др Срђан Шљукић.....	239
Бранислав Гулан, аутор књиге.....	240

др Милош Аранђеловић
др Александар Виденовић

ЗАКОНСКИ ОКВИР ИЗГРАДЊЕ ЗАДРУЖНИХ ДОМОВА И ОДНОС ДРЖАВЕ ПРЕМА СЕЛУ У ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОМ КОНТЕКСТУ

Резиме:

Задружни домови представљају прве вишенаменске објекте на селу, грађене према типским пројектима. У начелу су грађени за потребе функционисања земљорадничких сељачких задруга репрезентујући у том смислу спремност државе да се заузме за општи социјалистички преображај села. У изворном контексту изградња домова била је законски регулисана Првим петогодишњим планом у Југославији, чиме су имали значајну улогу у планској изградњи села. О значају њихове изградње треба напоменути да су у послератном периоду чинили основне задатке у раду струковних удружења и бројних архитектонско-грађевинских секција широм југословенских република.

Промена друштвеног и државног уређења крајем 20. века утицала је да домови временом постану споменици социјалистичке културе на селу. У постсоцијалистичком контексту, већина сеоских насеља у Србији је у процесу демографског одумирања, а задружни домови представљају руине у сеоским центрима од којих се веома мали број њих користи или је адаптиран у неку другу сврху.

Истраживање анализира могућност ревитализације задружних домова на начин да читав процес буде регулисан одређеним законским оквиром као што је била пракса када су грађени. Улога државе у том смислу кретала би се у оквирима координисања и контролисаног спровођења планом дефинисаних начела. Циљ такве политике значио би ревитализацију према савременим друштвеним потребама и укључивање домова у актуелне привредне и друштвено-културне токове.

Кључне речи: село, задружни дом, центар, планска изградња, ревитализација

УВОД

Истраживање је практично дефинисано из два дела. Први се односи на период социјалистичког преображаја села који је специфичан по изградњи задружних домова на селу, док други део истраживања представља критичка анализа развојних планова и законске регулативе која се тиче руралног развоја Србије у савременом контексту.

У истраживању није толики акценат стављен на структуру задружних домова и анализу архитектонских карактеристика предметних грађевина. Пажња је усмерена на законски и плански аспект њихове изградње, а разлог томе је упоредни приказ методологије послератне изградње и савремени однос државе према селу у оквиру стратегија и развојних планова.

Компарација социјалистичког и постсоцијалистичког периода, оличеног у актуелним стратегијама руралног развоја, треба да резултира приказом два методолошки различита приступа односно улоге државе и њених институција у просторном уређењу села. Изградња задружних домова у том смислу представља материјализацију идеје о социјалистичком развоју која је у основи била дефинисана функционисањем земљорадничких сеоских задруга.

Напуштањем идеје о социјалистичком развоју улога задружних домова сада се посматра кроз спектар нових развојних могућности. С обзиром да су грађени у готово свим сеоским насељима треба анализирати могућност њиховог укључивања у савремене токове. Објекти културе у сеоским срединама, као што су задружни домови, у том смислу представљају значајан потенцијал који може утицати на додатно приходовање локалних заједница (Шљукић, Јанковић, 2015).

ПРВИ ПЕТОГОДИШЊИ ПЛАН КАО ОСНОВА ПРОСТОРНО-УРБАНИСТИЧКОГ УРЕЂЕЊА СЕОСКИХ НАСЕЉА

Развојни планови у послератној Југославији имали су по хијерархији улогу подређену Првом петогодишњем плану из 1947. године. Огромни значај Прве петолетке, поред индустријализације, огледа се у чињеници да је као таква представљала велики грађевински подухват. Планиране су и грађене стамбене колоније, привредни и инфраструктурни објекти и томе сл. Реализација социјалистичких замисли у том смислу била је немогућа без постојања јаке законске и планске основе (Мацура, 2014).

Значај петолетке за село осликава се масовном изградњом задружних домова који су требали омогућити спровођење социјалистичког друштвено-културног препорода. Посебно ако се узме у обзир разбијеност сеоских насеља у Србији која су својим просторно-географским одликама онемогућавала институцијама просторно и функционално обједињавање села.

Планирање и изградња задружних домова били су резултат строге законске регулативе која је у великој мери одређивала сам карактер објекта. Законом је било предвиђено да се израђују као типски пројекти. За свако село, у односу на величину и привредну структуру насеља, израђивани су посебни типови који су били прилагођени сваком насељу понаособ (Мацура, 1948).

Програм задружних домова преузет је од совјетских колхоз домова и као такав није био склон било каквим променама. Увођење садржаја који би одударали од основног програма било је немогуће. Строга дефинисаност програма у том смислу можда је и допринела спречавању индивидуалног и самоиницијативног планирања које би било супротно увођењу урбанистичких елемената у сеоска насеља.

Законски оквир изградње задружних домова допринио је сарадњи стручњака из различитих области и њиховој, назовимо, посвећености унапређењу сеоских подручја. У пракси је постојала координација архитеката, урбаниста, инжењера и техничара различитог профила.

Задружни домови представљали су приказ и отелотворење социјалистичког преображаја села. Домови су грађени добровољним радом сељака, а свој зенит су достигли педесетих година 20. века (Шљукић, Јанковић, 2015). Тим поводом треба напоменути да су сељаци мењали своје пољопривредне производе у замену за грађевински материјал неопходан за изградњу.

Променом друштвених односа у Србији улога задружних домова је изгубила на значају. Прихватајући њихово постојање као наслеђе социјализма они данас у већини насеља пропадају или су у потпуности напуштени. У складу с тим треба преиспитати евентуалну могућност њиховог укључивања у развојним стратегијама, првенствено као административно-логистичких центара.

С обзиром да заузимају централну позицију у насељу свакако их не треба препустити пропадању. Изузимајући њихов идеолошко-политички карактер, домови су засигурно представљали зачетке у погледу просторно-урбанистичког уређења сеоских насеља у Србији.

СЕЛО У ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОМ КОНТЕКСТУ

Сеоска насеља у постсоцијалистичком контексту карактерише комплексност социјалних и економских проблема који практично онемогућавају дефинисање јединствене развојне платформе. Комплексност проблематике у том смислу изискује радикалне промене за већину насеља. Највеће промене сигурно су одређене све већом диверзификацијом руралне економије чиме се пољопривреда још више ставља по страни.

Генерално се поставља и питање имплементације законске регулативе. Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије (СПРРРС 2014-2024) дефинише циљеве, приоритете и оквире политичког и институционалног развоја у домену пољопривреде и руралног развоја. Међутим не постоје конкретне препоруке за постизање одређених замисли. Иако је послератном периоду акценат био на индустријализацији данас се чини да је село више него икада остављено на маргини привредног и културног развоја. Ослоњено искључиво на иницијативу појединаца.

Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије између осталог предвиђа поменути диверзификацију руралне економије, очување културних и природних добара, унапређење социјалне структуре и других мера социјалног и економског унапређења. У једну руку она представља солидно полазиште у развојном смислу које индиректно може имплицирати увођење нових садржаја у сеоска насеља. Велики проблем,

са друге стране, дефинисан је материјалном немогућношћу државе да субвенционише реализацију ове замисли која индивидуалним домаћинствима може обезбедити економску и социјалну егзистенцију. Треба имати у виду и да је већина сеоских насеља у фази рапидног демографског одумирања (Митровић, 2015).

Све развојне стратегије и планови из претходне деценије почевши од 2000-те године омогућавају све али и ништа. Оно што је можда највећи пропуст у њиховом таксативном побројавању бројних могућности, од којих неке уопште нису примењиве, јесте одсуство конкретности развоја. Пример социјалистичког периода и какво такво функционисање сељачких задруга пружало је могућност донекле реално остваривог руралног развоја. Изградња задружних домова је, поред политичког доприноса, у складу с тим имала и одређеног легитимног основа позитивно се односећи на уређење сеоских насеља.

Однос државе према селу у постсоцијалистичком периоду своди се углавном на могућности и настојања на папиру и то без икаквих тенденција да се одређене замисли спроведу у дело. Недостаје већ поменута имплементација.

У прилог томе могу се навести и циљеви Просторног плана Републике Србије 2010-2020. Развој руралних подручја у том смислу је дефинисан повезивањем са градом на функционалној основи што се у принципу односи само на насеља у непосредном окружењу градова. У административном и сваком другом смислу та насеља постају у потпуности подређена граду.

Може се констатовати да практично не постоји јасна политика руралног развоја. Политика „сваштарења“ није примењива у контексту Србије која је променом друштвеног уређења запала у такозвани процес транзиције који се свакако може дефинисати лутањем на пољу привредног, културног друштвеног и сваког другог развоја. Модел „сваштарења“ више одговара развијенијим земљама које себи могу приуштити такав луксуз.

Закон о пољопривредном земљишту (2015) са друге стране одређује погодности за уређивање и коришћење пољопривредног земљишта чиме се ствара простор за јачање и развој приватног сектора на селу. На тај начин са аспекта просторно-урбанистичког уређења у будуће је реално очекивати да дође до увођења нових садржаја у оквиру сеоских насеља. Нови садржаји засигурно ће пратити потребе локалног становништва који ће у великој мери зависити од начина привређивања.

ЗАКЉУЧАК

Анализом два различита приступа у погледу социјалног и економског развоја сеоских насеља уочљиве су јасне разлике. Најважнија се свакако заснива на контролисаном спровођењу одређене планске и законске регулативе која карактерише социјалистички период. Треба истаћи и да савремене стратегије руралног развоја нису условљене планирањем и изградњом конкретних грађевина које би у одређеном смислу представљале центре или саставне елементе привредног и културног развоја.

Очување културног наслеђа у погледу развоја руралног подручја, како се СПРРРС 2014 -2024 истиче, отвара питање припадања категорији културног наслеђа на селу каквог познајемо данас. Треба напоменути да велики број објеката који наводно репрезентују

традиционално наслеђе објективно не поседују вредности традиционалног градитељства. Ово се посебно односи на етно-села и појединачне објекте у насељу (Марић и др. 2010).

Судбина задружних домова свакако представља једно од битних питања у погледу развоја сеоских насеља, ако ни због чега друго онда због саме позиције у насељу. Такође треба напоменути њихову предност у просторно-функционалном смислу да сублимирају више различитих функција под једним кровом.

Као што је на почетку истраживања анализиран законски оквир изградње задружних домова у будуће треба размотрити могућност законске регулативе која би допринела њиховој ревитализацији или евентуалној пренамени. Ипак не треба одбацити ни идеју задрута у потпуности као превазиђену. Већина развијених земаља развој и унапређење пољопривреде и руралног развоја, поред савремених настојања, заснива управо на задругарству чиме се омогућава откуп и даљи пласман пољопривредних производа.

Задружни домови у том смислу могу добити на значају. Са друге стране присутност државних институција на селу показатељ је у суштини степена друштвеног развоја одређеног насеља (Стевановић, 2008).

ЛИТЕРАТУРА

1. *Закон о пољопривредном земљишту*. Београд: Сл. гласник РС", бр. 62/2006, 65/2008 - др. закон, 41/2009 и 112/2015
2. Мацура, Милорад. „Архитект и пројектовање, Реферати за Прво саветовање архитеката и урбаниста Југославије у Дубровнику 1950. године“, *Атинска повеља и мисао архитеката и урбаниста ФНРЈ 1950 – их*, (ур.) Бранислав Крстић, 163-172. Београд: Атом штампа, 2014.
3. Мацура, Милорад. „Задружни домови на територији НР Србије“, *Архитектура*, бр. 11-12 (1948): 17-31.
4. Марић, И., Б. Манић, Т. Бајић. „Појам етно-села и његов значај за развој туризма у Србији“. *Одрживи развој бањских и туристичких насеља у Србији*. Београд: ИАУС, 2010. посебна издања бр.64, 141-158.
5. Митровић, Милован. *Села у Србији, промене структуре и проблеми одрживог развоја*. Београд: РЗС, 2015.
6. *Просторни план Републике Србије од 2010–2020*. Београд: Службени гласник Републике Србије, 2010.
7. *Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије (2014–2024)*. Београд: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије, 2013.
8. Стевановић, Ђура. *Индустријализација пољопривреде и будућност села*. Београд: Завод за проучавање села, 2008.
9. Шљукић Срђан и Дејан Јанковић. *Село у социолошком огледалу*. Нови Сад: Медитеран Публишинг, 2015.